

ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΑ (του Γιώργου Μαντζαρίδη)

Η ορθόδοξη χριστιανική θεολογία διακρίνει πάντοτε δύο είδη γνώσεως: την κοσμική και την θεία. Η κοσμική γνώση κινείται στο επίπεδο του κτιστού και αδυνατεί να προσεγγίσει το άκτιστο, το θείο. Η θεία γνώση αναφέρεται στο επίπεδο του ακτίστου, δηλαδή του θείου, και αποκαλύπτει στον κόσμο τον κατά

θεόν σκοπό του.

Η κοσμική επιστήμη έχει εμπειρικό χαρακτήρα. Αντικειμενοποιεί τον κόσμο και επιδιώκει παντού και πάντοτε την αντικειμενικότητα. Μολονότι στηρίζεται στο υποκείμενο και πραγματοποιεί τα άλματά της με προσωπικές εμπνεύσεις, αποφεύγει την υποκειμενικότητα.

Ως γνώση τρεπτών και σχετικών πραγμάτων η επιστημονική γνώση είναι τρεπτή και σχετική. Αλλά και ως προσπάθεια κατανόησης του πεπερασμένου κόσμου με την απειρία των διαστάσεων και των φαινομένων του, παραμένει πάντοτε πεπερασμένη και ατέρμονη.

Η θεία γνώση έχει προσωπικό χαρακτήρα. Δεν κινείται στο επίπεδο των αντικειμενοποιήσεων ούτε γίνεται αντικειμενική. Οδηγεί βέβαια και σε αντικειμενοποιήσεις, αλλά αυτές δεν συνιστούν την ουσία της. Η θεία γνώση είναι καρπός υπαρξιακής κοινωνίας, κοινωνίας αγάπης. Και αυτή έχει εμπειρικό χαρακτήρα. Η εμπειρία της όμως δεν κινείται στο επίπεδο των σωματικών αισθήσεων αλλά των πνευματικών αισθήσεων και της πνευματικής κοινωνίας. Ως κοινωνία και εμπειρία του άπειρου

και υπερβατικού θεού η γνώση αυτή είναι άπειρη και υπερβατική. Και έχει τα γνωρίσματα αυτά όχι εξαιτίας αβεβαιότητας η σχετικότητας, αλλά εξαιτίας μεγέθους και απειρότητας.

Συχνά τονίζεται ο αποφαιτικός χαρακτήρας της ορθόδοξης θεολογίας. Και ο τονισμός αυτός είναι χρήσιμος, ιδιαίτερα μάλιστα στην ακαδημαϊκή θεολογία. Αυτό όμως δεν πρέπει να επισκιάζει τον καταφατικό χαρακτήρα της, που είναι συμφυής με την εμπειρική φύση της. Ο ζων θεός αποκαλύπτεται στον άνθρωπο άμεσα και προσωπικά. Βέβαια η αποκάλυψη αυτή δεν είναι φανέρωση της ουσίας αλλά της ενέργειάς του. Αλλά και η ενέργεια η η χάρη του θεού δεν παύει να είναι ο ίδιος ο θεός. Όπως επιγραμματικά σημειώνει ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, μολονότι η ενέργεια η η χάρη του θεού διαφέρει από την φύση του, δεν διασπάται από αυτήν, «επισπάται δε μάλλον τους ηξιωμένους προς την συνάφειαν του θείου Πνεύματος¹».

Η επιστημονική γνώση επαληθεύεται με το πείραμα. Αλλά και η θεία γνώση προσφέρεται ως εμπειρία. Προκειμένου όμως για την θεία γνώση δεν υπάρχει η δυνατότητα πειραματικού εξαναγκασμού, γιατί αυτή αποκτάται ελεύθερα στο επίπεδο της προσωπικής κοινωνίας. Η κοινωνία στο επίπεδο αυτό δεν εξαναγκάζει τον θεό η τον άνθρωπο, αλλά είναι χαρισματικό γεγονός, που παρέχεται από τον θεό στον ελεύθερα προσφερόμενο άνθρωπο. Και η αυτοπροσφορά του ανθρώπου προς τον θεό πραγματοποιείται με την τήρηση των εντολών. Αυτές συνάπτουν την θελητική ενέργεια του ανθρώπου με την θεία ενέργεια και καθιστούν δυνατή την θεογνωσία.

Η θεία γνώση λοιπόν επαληθεύεται από τον άνθρωπο σε προσωπικό επίπεδο, όταν αυτός συντονίζεται με το θείο θέλημα, δηλαδή με την θεία ενέργεια. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος μπορεί να πειραματισθεί με το θέλημα του θεού, τηρώντας την εντολή του, οπότε βλέπει και την επαλήθευση του πειράματός του. Άλλωστε στο πείραμα αυτό καλείται ο καθένας από τον ίδιο τον Χριστό: «Εάν τις θέλη το θέλημα αυτού ποιείν, γνώσεται περί της διδαχής, πότερον εκ του θεού εστιν η εγώ απ' εμαυτού λαλώ²». Χαρακτηριστικές είναι και οι σχετικές προτροπές της Αγίας

Γραφής: «Γεύσασθε και ίδετε ότι χρηστός ο Κύριος³», η «άρατε τον ζυγόν μου εφ' υμάς... και ευρήσετε ανάπαυσιν ταις ψυχαίς υμών⁴».

Μεταξύ κοσμικής η επιστημονικής γνώσεως και θείας γνώσεως δεν μπορεί καταρχήν να υπάρχει σύγκρουση, γιατί η καθεμία από αυτές κινείται στο δικό της επίπεδο και έχει τον δικό της χαρακτήρα. Τα δύο αυτά είδη της γνώσεως είναι καλά και ωφέλιμα για τον άνθρωπο. Παραταύτα όμως δεν είναι ισάξια ούτε εξίσου απαραίτητα. Όσοι περιορίζουν το ενδιαφέρον τους στο επίπεδο της εγκοσμιότητας, προτάσσουν η και απολυτοποιούν την επιστημονική γνώση, στερώντας από τον εαυτό τους την γνώση που οδηγεί στην ελευθερία του Πνεύματος⁵. Όσοι πάλι περιορίζουν το ενδιαφέρον τους στο υπερβατικό επίπεδο, παραθεωρούν και την σχετική αξία της εγκόσμιας γνώσης, που διευκολύνει την εξυπηρέτηση των βιοτικών αναγκών.

Η επιστημονική γνώση εξυπηρετεί την καθημερινότητα του ανθρώπου, διευκολύνει την οριζόντια κοινωνικότητά του και υπηρετεί την ανάπτυξη του πολιτισμού του. Η θεία γνώση ανοίγει στον άνθρωπο τον υπερβατικό ορίζοντα, αναπτύσσει την κατακόρυφη κοινωνικότητά του, προσφέρει νόημα ζωής και εμπνέει τα έργα και τον πολιτισμό του. Ολόκληρος ο βυζαντινός η ο μεσαιωνικός, αλλά και ο νεώτερος ακόμα ευρωπαϊκός πολιτισμός, δεν είναι δυνατό να νοηθούν ανεξάρτητα από την παρουσία του Χριστιανισμού. Αλλά και η σύγχρονη επιστημονική έρευνα έχει τις απαρχές της στα μοναστήρια της Δύσεως, όπου μοναχοί, συνδέοντας την θεία με την ανθρώπινη γνώση, ερευνούσαν με θρησκευτικό ενδιαφέρον τα μυστικά και τους νόμους της φύσεως.

Η συνένωση, και πολύ περισσότερο η ταύτιση των δύο επιπέδων της γνώσεως, που προωθήθηκε κατά τον μεσαίωνα με την καλλιέργεια της επιστημονικής έρευνας μέσα στους κόλπους του δυτικού μοναχισμού, ήταν αθεολόγητη και συχνά βλαπτική. Αυτή οδήγησε αργότερα, με την παρέμβαση και της εκκλησιαστικής εξουσίας, στην σύγκρουση θεολογίας και επιστήμης, που είχε με την σειρά της τις γνωστές τραγικές συνέπειες. Αλλά η σύγκρουση αυτή, που ήταν σχεδόν άγνωστη στην Ανατολή, αμβλύθηκε στην

εποχή μας.

Πέρα όμως από την θετική στάση της για την κοσμική γνώση και επιστήμη, η θεολογία δεν παύει να επισημαίνει την σχετικότητα και την προσκαιρότητα που τις διακρίνει. Η κοσμική γνώση είναι χρήσιμη, όχι όμως και πάντοτε απαραίτητη για την καταξίωση και την εκπλήρωση του σκοπού του ανθρώπου⁶. Πάνω και πέρα από αυτήν βρίσκεται η αλήθεια που οδηγεί στην θεογνωσία και την σωτηρία. Και η αλήθεια αυτή δεν πηγάζει από τα αντικείμενα ούτε είναι αντικειμενική. Είναι αλήθεια ζωής και κοινωνίας, αγάπης και ειρήνης, κάλλους και ελευθερίας · είναι αλήθεια που προσιδιάζει στα πρόσωπα· αλήθεια προσωπική. Αυτή είναι η αλήθεια του Χριστού, η ακριβέστερα, αυτή η αλήθεια είναι ο ίδιος ο Χριστός: «Ο ων και ο ην και ο ερχόμενος⁷».

Ο προσωπικός αυτός χαρακτήρας της αλήθειας έχει κεφαλαιώδη σπουδαιότητα για τον άνθρωπο. Η ζωντανή αλήθεια δεν μπορεί να αντικειμενοποιηθεί, γιατί η αντικειμενοποίησή της ισοδυναμεί με αποστέωση και απονέκρωσή της. Η γνώση της αλήθειας αυτής είναι εμπειρία ζωής. «Είναι καρπός ενώσεως στο ίδιο Είναι δύο υποκειμένων: του θεού και του ανθρώπου. Κανένας από αυτούς δεν γίνεται “αντικείμενο”· και οι δύο, και ο θεός και ο άνθρωπος ζουν το γεγονός αυτό ως ενιαία ζωή⁸». Η επίγνωση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική για την σωστή προσέγγιση και αξιολόγηση κάθε επιμέρους αλήθειας που αναζητεί ο άνθρωπος στην ζωή του.

Η επιστημονική έρευνα, ως μέσο προσεγγίσεως της κοσμικής αλήθειας, έχει καταρχήν θετική αξία. Το ίδιο ισχύει και για τις κατακτήσεις ή τις εφαρμογές της επιστημονικής έρευνας. Όλα αυτά δεν είναι έργα του διαβόλου, αλλά του ανθρώπου που δημιουργήθηκε «κατ' εικόνα θεού». Βέβαια ως δημιούργημα «κατ' εικόνα θεού» ο άνθρωπος οφείλει να διατηρεί ζωντανή την κατακόρυφη σχέση με τον Δημιουργό του. Πρέπει και ο νους του, που αποτελεί το υψηλότερο στοιχείο της υπάρξεώς του, να φωτίζεται από τον θεό. Άλλωστε μόνο με την προϋπόθεση αυτή μπορεί ο ανθρώπινος νους να λειτουργεί κατά φύση. Και όταν γίνεται αυτό, το έργο που παράγεται και σε οριζόντιο επίπεδο είναι θετικό.

Όπως επισημαίνει ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, «κατά φύσιν ο νους ενεργεί, όταν τα πάθη έχη υποτεταγμένα, και τους λόγους των όντων θεωρή, και προς θεόν διάγη⁹». Αλλά και όταν ο άνθρωπος κινείται ανεξάρτητα από τον θεό ακολουθώντας το δικό του θέλημα, οι κατακτήσεις και τα επιτεύγματά του δεν παύουν να έχουν κάποια σχέση με το αγαθό. Στο επίπεδο της οντολογίας από την σκοπιά της χριστιανικής θεολογίας υπάρχει μόνο το αγαθό. Το κακό δεν αποτελεί θέση αλλά άρνηση. Αποτελεί άρνηση του αγαθού ή «παράσιτο στο σώμα του αγαθού¹⁰». Και ως άρνηση ή παράσιτο του αγαθού, που είναι και το μόνο υπαρκτό, αγκιστρώνεται σε αυτό. Σε οποιαδήποτε λοιπόν περίπτωση, οτιδήποτε και αν κατορθωθεί από τον άνθρωπο, έχει πάντοτε και κάποιο θετικό στοιχείο. Αποσπώμενο όμως από την κατά φύση προοπτική του, προσλαμβάνει αρνητικό χαρακτήρα. Έτσι και στην περιοχή της επιστημονικής έρευνας δεν μπορεί να αμφισβητηθεί καταρχήν η αξία οποιουδήποτε επιτεύγματος, αλλά χρειάζεται να ελεγχθεί ο σκοπός και η χρήση του. Και γι' αυτά αποφασίζει ο ανθρώπινος νους.

Σημαντικό στοιχείο σε σχέση με την επιστημονική έρευνα είναι ο σκοπός, για τον οποίο αυτή πραγματοποιείται. Και, όπως είναι φυσικό, η ποιότητα του σκοπού προσδίδει και αντίστοιχη αξία στην έρευνα. Όταν ο σκοπός είναι εξαρχής αρνητικός, δεν μπορεί η έρευνα να θεωρηθεί θετική και να γίνει σεβαστή. Συχνά όμως, ιδιαίτερα στην εποχή μας, η έρευνα γίνεται σεβαστή όχι μόνο ως μέσο για κάποιον σκοπό, αλλά και καθεαυτήν: «Η έρευνα για την έρευνα». Δεν υπάρχει βέβαια αμφιβολία ότι ακόμα και στην περίπτωση αυτή μπορεί να προκύψει κάποιο απροσδόκητο καλό, όπως βέβαια και κάποιο απροσδόκητο κακό. Αλλά μια τέτοια αυτονόμηση της έρευνας την αποσυνδέει τελείως από κάθε ηθικό φραγμό.

Στις λεγόμενες θετικές επιστήμες, όπου δεσπόζει η αρχή της αντικειμενικότητας, κυριαρχούν οι αριθμοί και οι ποσότητες, ενώ ταυτόχρονα παραμερίζονται τα πρόσωπα και οι ηθικές ποιότητες και σχέσεις. Την ίδια μάλιστα τακτική ακολουθούν συχνά και οι κοινωνικές επιστήμες και πρωτίστως η

κοινωνιολογία, μολονότι αυτές ασχολούνται με τον άνθρωπο και την κοινωνική του ζωή. Η τακτική αυτή, που επικράτησε στον επιστημονικό κόσμο μετά τον θρίαμβο των θετικών επιστημών, παραβιάζει τις κοινωνικές επιστήμες και τις απομακρύνει από τον πραγματικό σκοπό τους. Επιπλέον η τακτική αυτή αδικεί την πρόταξη του προσώπου, που συνιστά την αρχή και την πληρότητα του είναι. Από την στιγμή που παραμερίζεται το πρόσωπο νεκρώνεται η ζώσα αλήθεια.

Το χαρακτηριστικό γνώρισμα του πολιτισμού της εποχής μας, όπως και των επιστημονικών ερευνών που πραγματοποιούνται μέσα στο πλαίσιο του, είναι ο παραμερισμός του προσώπου και η υπαγωγή του στο απρόσωπο σύνολο, ή ακόμα και στην άλογη φύση. Ο παραμερισμός αυτός, που εμφανίζεται αφετηριακά ως μεθοδολογικός, είναι και αποδεικνύεται τελικά ουσιαστικός. Ο σύγχρονος πολιτισμός όχι μόνο δεν είναι πνευματοκεντρικός, όπως θα ταίριαζε στον άνθρωπο που ξεχωρίζει μέσα στον κόσμο με το πνεύμα του, αλλά δεν είναι ούτε τεχνοκρατικός, όπως συχνά λέγεται. Βέβαια υπάρχουν πάντοτε τα τεχνοκρατικά στοιχεία, όπως και τα γνωρίσματα εκείνα, που μαρτυρούν τον πνευματικό παράγοντα στον άνθρωπο. Αυτά όμως δεν είναι μόνο ατροφικά αλλά και ατελέσφορα.

Ο πολιτισμός μας έγινε μηχανοκρατικός. Και η μηχανοκρατία δεν έγκειται στην αύξηση της δυναμικής των μηχανών ή των διευκολύνσεων που παρέχουν αυτές στον άνθρωπο, αλλά στην επικράτηση του ψυχρού πνεύματος που καλλιεργούν· έγκειται στην κυριαρχία της μηχανιστικής λογικής που προωθούν και εμπεδώνουν. Και η εποχή μας είναι μηχανοκρατική, γιατί διαμορφώνει τους ανθρώπους «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» των μηχανών· στεγνώνει την καρδιά, μηχανοποιεί τον νου και ισοπεδώνει την προσωπικότητά τους. Όλοι οι άνθρωποι και όλες οι δραστηριότητές τους ανάγονται σε αριθμούς, περιγράφονται με αριθμούς και εγκλωβίζονται στους αριθμούς.

Αλλά ο άνθρωπος παραμένει άνθρωπος, όσο υπάρχει και αναπτύσσεται ως πρόσωπο. Η αρχή του προσώπου είναι η θεμελιώδης αρχή της ορθόδοξης χριστιανικής ανθρωπολογίας, όπως

άλλωστε και της θεολογίας. Όταν καταλύεται το πρόσωπο, τότε ούτε ο άνθρωπος παραμένει ως άνθρωπος ούτε ο θεός λατρεύεται ως ζων θεός. Εξάλλου ουσιώδες γνώρισμα της «κατ' εικόνα θεού» δημιουργίας του ανθρώπου είναι η κυριαρχική του εξουσία. Ο άνθρωπος δεν υπόκειται σε τίποτε και σε κανέναν, αλλά υπάρχει ως δεδομένο ακόμα και για τον ίδιο τον θεό. Γι' αυτό και οι σχέσεις του με τον θεό στηρίζονται στην αρχή της ελευθερίας. Καθετί που τον υποδουλώνει και μειώνει την αξία του ως προσώπου προσλαμβάνει αρνητική αξία.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό είναι φυσικό να προβάλλουν επιτακτικά ορισμένα ερωτήματα για τον σκοπό και την έκταση της εφαρμογής των επιστημονικών ερευνών. Αλλά πριν από όλα χρειάζεται να τεθεί το ερώτημα του Σωκράτη προς τους φιλοσόφους της εποχής του, που προσπαθούσαν να μελετήσουν την φύση: «Άραγε, έλεγε, γνώρισαν οι άνθρωποι αυτοί όσο έπρεπε τα ανθρώπινα πράγματα και επιδόθηκαν στα άλλα, ή άφησαν τα ανθρώπινα και ερευνούν άλλα πράγματα, νομίζοντας μάλιστα πως κάνουν και το καθήκον τους11;»

Πρώτιστο καθήκον του ανθρώπου είναι η έρευνα και γνώση του εαυτού του. Και το μεγαλύτερο λάθος του έγκειται στο ότι συνήθως αδιαφορεί τελείως για την εξέταση και επίγνωση του εαυτού του και ασχολείται μόνο με την έρευνα του κόσμου. Δεν κάνει δηλαδή απλώς μια άδικη κατανομή του ενδιαφέροντός του σε βάρος του εαυτού του, αλλά προχωρεί συχνά σε αποκλειστική μονομέρεια και πλήρη εγκατάλειψη του εαυτού του εν ονόματι της έρευνας του κόσμου.

Το επόμενο ερώτημα που ανακύπτει αναφέρεται στα όρια των ερευνών και των εφαρμογών τους: Επιτρέπεται να κάνει ο άνθρωπος όλα, όσα μπορεί να κάνει; Δεν οφείλει να έχει κάποιους φραγμούς στις έρευνες και στις εφαρμογές τους; Αν ναι, πως μπορούν να καθοριστούν οι επιλογές και οι φραγμοί του αυτοί; Ποιά κριτήρια πρέπει να ισχύσουν; Ποιοί κανόνες χρειάζεται να υπάρξουν; Ιδίως στην εποχή μας, που οι επιστημονικές έρευνες βρίσκονται σε έξαρση και κινούνται σε τεράστιο φάσμα, έχοντας συμπεριλάβει και καταστήσει

αντικείμενο πειραματισμού και επεξεργασίας και την ίδια την προσωπικότητα του ανθρώπου, τα ερωτήματα αυτά προσλαμβάνουν τεράστια σπουδαιότητα. Αυτό γίνεται εμφανέστερο στην περιοχή της Βιοτεχνολογίας, όπου διερευνάται η τεχνητή μετατροπή του γενετικού υλικού για την δημιουργία οργανισμών με νέες ιδιότητες και ικανότητες.

Η Βιοτεχνολογία, και ιδιαίτερα η Βιοϊατρική, διάνοιξαν νέες προοπτικές με ευεργετικές συνέπειες για την υγεία και την ζωή του ανθρώπου. Έτσι άλλωστε κατανοείται και το μεγάλο ενδιαφέρον που παρουσιάζουν αυτές στην εποχή μας. Παράλληλα όμως προκάλεσαν και σοβαρές αμφισβητήσεις, που αφορούν την ορθότητα και την νομιμότητα των ερευνών τους σε ορισμένους τομείς. Ο τρόπος αντιμετώπισης των ανθρωπίνων εμβρύων, οι πειραματισμοί που γίνονται σε αυτά, η προσπάθεια κατασκευής ειδικών κατηγοριών ανθρώπων, όπως και άλλα συναφή εγχειρήματα, εγγίζουν αδιάκριτα τον άνθρωπο και την ζωή. Εδώ πλέον δεν διακυβεύονται κάποια συμφέροντα ή έστω και η ίδια η ζωή του ανθρώπου, αλλά η ιδιαιτερότητα και τελικά η ταυτότητά του.

Η ορθόδοξη θεολογία δεν έχει λόγο να εξετάσει ή να αξιολογήσει την επιστημονική έρευνα καθεαυτήν. Οφείλει όμως να το κάνει αυτό σε σχέση με το αντικείμενο που προσεγγίζει και με τον σκοπό που επιδιώκει. Εφόσον η επιστημονική έρευνα εξυπηρετεί τον άνθρωπο και την ζωή του, είναι φυσικό να την χαιρετίζει και να την επαινεί. Αλλά η έρευνα δεν έχει βούληση ή συνείδηση. Και η εξυπηρέτηση του ανθρώπου δεν εξαρτάται από αυτήν, αλλά από τους στόχους που θέτει και τις διαθέσεις που έχει ο ερευνητής. Το άλλο σοβαρό πρόβλημα που ανακύπτει εδώ είναι ότι ο ερευνητής δεν είναι συνήθως κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο που ενεργεί αυτόνομα και κατά συνείδηση, αλλά διάφοροι απρόσωποι οργανισμοί με δικούς τους στόχους και σκοπούς, που είναι σχεδόν πάντοτε κερδοσκοπικοί ή εξουσιαστικοί.

Αλλά πέρα από αυτά γνωρίζουμε ότι η επιστημονική έρευνα δεν αναζητεί την αλήθεια καθεαυτήν. Δεν ενδιαφέρεται για την αλήθεια που υπερβαίνει την προσκαιρότητα και τις σωματικές αισθήσεις. Κριτήριο της αλήθειας στο επιστημονικό επίπεδο

είναι χρηστικότητα και η αντοχή της στην διαψευσιμότητα¹². Αυτό σημαίνει ότι κάθε επιστημονική αλήθεια είναι σχετική, και αναγνωρίζεται ως αλήθεια μέχρις ότου διαψευσθεί ή συμπληρωθεί. Η επιστήμη προχωρεί κάθε φορά χρησιμοποιώντας κάποια αλήθεια που διαπιστώνει. Και η επιστημονική έρευνα αποσκοπεί στην επισήμανση και την αξιοποίηση της χρηστικής αυτής αλήθειας. Αλλά η χρήσιμη και συμβατική αλήθεια δεν πρέπει καθόλου να συγχέεται με την θεολογική. Η θεολογική αλήθεια είναι απόλυτη δεν προέρχεται καν από το επίπεδο του κτιστού που είναι συμβατικό, αλλά του ακτίστου που είναι απόλυτο. Χρησιμοποιώντας την αριστοτελική ορολογία θα μπορούσαμε να πούμε ότι η θεολογία αποσκοπεί στα «μη ενδεχόμενα άλλως έχειν», ενώ η επιστήμη στα «ενδεχόμενα άλλως έχειν»¹³.

Η αλήθεια κατά την ορθόδοξη θεολογία δεν ανακαλύπτεται από τον άνθρωπο, αλλά προσφέρεται απευθείας από τον θεό. Ο άνθρωπος δεν δημιουργεί την αλήθεια, αλλά την αποδέχεται και την ζει με την τήρηση της θείας εντολής, που είναι «ζωή αιώνιος»¹⁴. Έτσι εντάσσεται ο άνθρωπος στο έργο του θεού και γίνεται συνεργός του για την ανόρθωση και την τελείωσή του. Η αλήθεια λοιπόν αυτή, που ταυτίζεται τελικά με τον θεό, δεν προσφέρεται ως αντικειμενική γνώση, αλλά ως προσωπική σχέση. Το λάθος όμως, που εμπεδόθηκε στην συνείδηση του νεωτερικού και μετανεωτερικού ανθρώπου με την απολυτοποίηση της επιστήμης, είναι η αναγωγή της επιστημονικής αλήθειας σε απόλυτη αλήθεια· είναι η αδιαφορία και η πλήρης περιφρόνηση της οντολογικής, όπως και κάθε υπερφυσικής αλήθειας.

Η επιστημονική έρευνα με την μεθοδολογική αντικειμενικότητα, που είναι υποχρεωτική και επιβάλλεται στις επιστημονικές έρευνες, οδηγεί αβίαστα στην λήθη της προτάξεως του προσώπου και της αξίας του προσωπικού. Εύκολα τον καθλώνει στα πράγματα και τον αλλοτριώνει από τον εσωτερικό του κόσμο, από τον «κρυπτόν της καρδίας άνθρωπον»¹⁵. Και όταν ο άνθρωπος υποκύπτει στον πειρασμό αυτόν, δεν είναι δυνατό να σκέφτεται και να ενεργεί σωστά ούτε για τον εαυτό του ούτε για τους άλλους· νεκρώνεται πνευματικά και εκπέμπει γύρω του οσμή

θανάτου. Ψηλαφητή αποτύπωση του φαινομένου αυτού έχουμε σήμερα όχι μόνο στην κατάσταση της κοινωνίας αλλά και στο φυσικό περιβάλλον. Η μόλυνση και η καταστροφή, που σημειώνονται στο φυσικό περιβάλλον, αντανakλούν την μόλυνση και την καταστροφή, που προηγήθηκαν στον ανθρώπινο νου.

Η επέκταση της μεθοδολογίας των θετικών επιστημών σε ολόκληρο το επιστημονικό φάσμα, απ' όπου δεν εξαιρέθηκαν ούτε οι κοινωνικές επιστήμες, άνοιξε ολισθηρό δρόμο για την επιστήμη και την επιστημονική έρευνα. Η μεθοδολογία αυτή, χωρίς να είναι καθ' εαυτήν κακή, αφού άλλωστε εξυπηρετεί ανθρώπινες ανάγκες, αφήνει στο περιθώριο τα κεφαλαιώδη θέματα της ζωής, όπως είναι η αγάπη, ο πόνος, ο θάνατος. Όλα αυτά κινούνται πέρα από την αντικειμενικότητα, γιατί αφορούν τον άνθρωπο ως πρόσωπο και την σχέση του με τα άλλα πρόσωπα και τον κόσμο. Όταν αυτά τοποθετούνται στην προκρούστεια κλίνη της θετικής μεθοδολογίας, είναι φυσικό να ακρωτηριάζονται.

Παραταύτα αξίζει να σημειωθεί ότι όχι μόνο στις κοινωνικές, αλλά και σε αυτές ακόμα τις λεγόμενες θετικές επιστήμες υποχωρεί το μηχανιστικό κοσμοείδωλο και εμφανίζονται θεωρίες που προβάλλουν την οντολογική σπουδαιότητα του ανθρώπου για την προσέγγιση του φυσικού κόσμου. Στην προοπτική αυτήν ολόκληρος ο φυσικός κόσμος κατανοείται περισσότερο ως «διαστρωμάτωση πολλών οντολογικών επιπέδων, όπου το ένα αναφέρεται στο άλλο, χωρίς όμως να χάνει το δικό του οντολογικό περιεχόμενο και την δική του ιδιαιτερότητα. Βέβαια το επίπεδο του ανθρώπου ξεπερνά ασυγκρίτως τα προηγούμενα επίπεδα (φυσικοχημικό, μοριακό, βιολογικό, ψυχικό), εμφανίζοντας νέα οντολογικά χαρακτηριστικά»¹⁶, που ανάγονται τελικά στην αρχή του προσώπου. Η αρχή αυτή, που έχει ως κύριο περιεχόμενο την αγάπη, αποτελεί και τον μόνο ουσιαστικό παράγοντα για τον θετικό ή τον αρνητικό προσανατολισμό της επιστημονικής πορείας και έρευνας.

Η επιστημονική έρευνα δεν θα μπορέσει ποτέ να λύσει ή να εξηγήσει τα υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου σε σχέση με το νόημα και τον σκοπό της ζωής του για δύο βασικούς λόγους: α)

Επειδή αυτά δεν μπορούν να αντικειμενοποιηθούν, και β) επειδή «η λογική αυτού του κόσμου δε θα μπορέσει να κατανοήσει ποτέ πλήρως την αλήθειά του, γιατί ακριβώς αποτελεί μέρος του», ενώ κάθε σύστημα, όπως και ο κόσμος ως σύστημα, μπορεί να κατανοηθεί «μόνο από ένα άλλο σύστημα που το υπερβαίνει»¹⁷. Εδώ ακριβώς προβάλλει και η αρμοδιότητα της θεολογίας.

Κατά παράδοξο ίσως για τους θετικούς επιστήμονες τρόπο η θεολογία προσφέρει με μεθοδολογία θετικής επιστήμης εξηγήσεις και λύσεις στα υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου «υπερβαίνοντας» το σύστημα του κόσμου. Η χριστιανική θεολογία δεν δημιουργείται με την προσπάθεια του ανθρώπου να υπερβεί τον κόσμο, όπως συμβαίνει με την μυθολογία ή την ανθρωπογενή θρησκεία, αλλά με την «εν ταπεινώσει» αποδοχή της υπερκόσμιας αλήθειας που φανερώνει ο θεός. Δεν λειτουργεί ως θρησκευτικό εργαλείο αλλά ως οδοδείκτης. Η χριστιανική θεολογία έχει εξαγγελτικό ή αφηγηματικό χαρακτήρα· εξιστορεί την αλήθεια της φανερώσεως και του έργου του θεού μεταξύ των ανθρώπων.

Η αλήθεια του θεού δεν επιβάλλεται αναγκαστικά στον άνθρωπο ούτε απαιτεί την άκριτη αποδοχή της εκ μέρους του. Η αποδοχή ή μη αποδοχή της εξαρτάται από την ελευθερία του ανθρώπου. Και αν η πεμπουσία της αλήθειας αυτής είναι η ανάσταση («ει δε Χριστός ουκ εγήγερται, κενόν άρα το κήρυγμα ημών, κενή δε και η πίστις υμών»)¹⁸, η αδιαπραγμάτευτη προϋπόθεση για την αποδοχή της είναι η ελευθερία. Το δεύτερο λησμονείται μερικές φορές από τους εκπροσώπους του Χριστιανισμού. Αλλά αυτό είναι απαράδεκτο, γιατί χωρίς την προϋπόθεση της ελευθερίας ολόκληρο το έργο της θείας οικονομίας γίνεται ακατανόητο.

Η «διδαχή» του Χριστιανισμού, όπως δηλώνεται από τον ίδιο τον Χριστό, προτείνεται στον άνθρωπο ως υπόθεση προς επαλήθευση και αποδοχή ή απόρριψη, όπως ακριβώς συμβαίνει στις θετικές επιστήμες σε ένα άλλο βέβαια επίπεδο. Ενώ δηλαδή το επίπεδο στο οποίο κινούνται οι θετικοί επιστήμονες είναι ο αντικειμενικός κόσμος, το επίπεδο στο οποίο κινείται η θεολογία είναι το πρόσωπο. Και ενώ οι θετικοί επιστήμονες αναζητούν την αντικειμενική αλήθεια, η θεολογία εξετάζει την

αλήθεια της ζωής· την αλήθεια των εντολών που φανερώνεται στο επίπεδο των προσώπων, παρέχει ζωή και ελευθερώνει¹⁹.

Η διδαχή του Χριστού δεν μερίζεται, όπως μερίζονται οι διάφορες περιοχές του επιστημονικού επιστητού, αλλά είναι ενιαία και αδιαίρετη. Και αυτό συμβαίνει, γιατί είναι αλήθεια ζωής, και η ζωή είναι ενιαία και αδιαίρετη. Η επιλεκτική αποδοχή και τήρηση της διδαχής του Χριστού, και προπαντός ο παραμερισμός ή ο μετριασμός των εντολών εκείνων, που φαίνονται δύσκολες ή ακατόρθωτες, δεν μπορεί να ευνοήσει τον πραγματικό πειραματισμό της χριστιανικής διδαχής. Άλλωστε όσα παραμερίζονται ή μετριάζονται από την διδαχή αυτήν, είναι συνήθως εκείνα που συνιστούν την ειδοποιό διαφορά της. Έτσι η αγάπη προς τους εχθρούς, όπως και το «μίσος» προς την φιλαυτία, το λεγόμενο «αυτομίσος», αποτελούν ιδιάζοντα στοιχεία της χριστιανικής διδαχής, χωρίς τα οποία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί η πλήρης εμπειρική επαλήθευσή της²⁰.

Η αγάπη προς τους εχθρούς και το αυτομίσος είναι τα κατεξοχήν όργανα για τον εμπειρικό πειραματισμό της διδαχής του Χριστού. Το μίσος αυτό δεν είναι αναιρετικό της αγάπης, αλλά αντιθέτως ουσιαστικό γνώρισμά της. Είναι μίσος που διασφαλίζει την αγάπη από παρείσακτα αρνητικά στοιχεία και αποτρέπει την παραφθορά της από την ανθρώπινη φιλαυτία. Ατενίζοντας ο άνθρωπος από την μία πλευρά την αγάπη του Θεού, και από την άλλη την δική του κατάσταση, αισθάνεται αποστροφή και μίσος προς τον αμαρτωλό εαυτό του. Το μίσος αυτό, όπως και η αγάπη που φανέρωσε ο Χριστός, έχουν κενωτικό χαρακτήρα και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την εμπειρική επαλήθευση της χριστιανικής αλήθειας.

Η εμπειρική επαλήθευση εδώ, όπως και σε όλες τις εντολές δεν συνιστά αποτέλεσμα εξωτερικής διαδικασίας, αλλά άμεση προσωπική εμφάνεια, που δεν υπόκειται σε καμία εξωτερική ακύρωση ή αμφισβήτηση. Βέβαια όλοι δεν προσεγγίζουν την χριστιανική διδαχή με τον προσωπικό αυτόν πειραματισμό. Αλλά και στο επίπεδο των θετικών επιστημών δεν έχουν όλοι άμεση γνώση των επιστημονικών πορισμάτων. Προσωπική εμπειρία της

επιστημονικής αλήθειας έχουν μόνο οι ερευνητές και όσοι ακολουθώντας επιδοθούν στον πειραματισμό της. Όλοι όμως είναι σε θέση να αποδεχθούν και να απολαύσουν τους καρπούς της. Παρομοίως και στο επίπεδο της θεολογίας προσωπική εμπειρία της θεολογικής αλήθειας έχουν μόνο οι άγιοι που την έζησαν και όσοι ακολουθώντας επιδίδονται με αυταπάρνηση στην βίωσή της. Αλλά και όλοι όσοι την αποδέχονται και την τηρούν μπορούν κατά το μέτρο της δεκτικότητάς τους να απολαύσουν τους καρπούς της.

Αυτονόητο βέβαια πρέπει να θεωρείται ότι, όπως στις θετικές επιστήμες χρειάζονται τα απαραίτητα μέσα ή όργανα πειραματισμού, έτσι και στον θεολογικό χώρο χρειάζονται τα σχετικά μέσα ή όργανα προσεγγίσεως της αλήθειας. Και πάλι όμως τα μέσα αυτά δεν πρέπει να αναζητηθούν στο επίπεδο του αντικειμενικού κόσμου, όπως συμβαίνει στις θετικές επιστήμες, αλλά στο επίπεδο των προσώπων. Και τα μέσα αυτά είναι· α) η ταπείνωση, για να μπορέσει ο άνθρωπος να δεχθεί την αποκάλυψη του θεού, κατ' εικόνα του οποίου δημιουργήθηκε και να μη δημιουργήσει ο ίδιος θεό κατά την δική του εικόνα, και β) η καθαρότητα της καρδιάς, για να δεχθεί σωστά και να μην παραμορφώσει η συσκοτίσει την θεία αλήθεια. Αυτά τα μέσα είναι πρόσφορα όχι μόνο για την αποδοχή της αλήθειας της θείας αποκαλύψεως, αλλά και για την αποφυγή του κινδύνου της θρησκευοποιήσεως.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Χριστός μακαρίζει τούς «καθαρούς τη καρδιά», γιατί αυτοί θα δουν τον θεό 21. Η καθαρότητα δηλαδή της καρδιάς, που είναι ταυτόσημη με την καθαρότητα του νου, παρουσιάζεται ως προϋπόθεση της θεοπτίας, που αποτελεί την πηγή της εμπειρικής θεολογίας. Η σύνδεση αυτή της καθαρότητας της καρδιάς με την θεοπτία δεν αφορά μόνο τον μέλλοντα αλλά και τον παρόντα αιώνα. Ο μακαρισμός δεν προσδιορίζει χρονικούς περιορισμούς για την θεοπτία, αλλά την συνδέει άμεσα με την καθαρότητα της καρδιάς. Όπως τονίζει και ο άγιος Συμεών ο Νέος θεολόγος, όταν αποκτάται η καθαρότητα αυτή, έρχεται και η θεοπτία. Βέβαια η καθαρότητα της καρδιάς ως αδιάπτωτη κατάσταση αναμένεται στον μέλλοντα αιώνα. Το ίδιο ισχύει και

για την θεοπτία. Στον βαθμό όμως που κατορθώνεται μέσα στον κόσμο η καθαρότητα αυτή, ακολουθεί και η θεοπτία²². Η θεολογία της Εκκλησίας είναι σε τελική ανάλυση καρπός θεοπτίας· καρπός αλήθειας που παρέχει ζωή και ελευθερώνει. Και οι αυθεντικοί θεολόγοι της Εκκλησίας ήταν θεόπτες.

Παρατηρήσεις:

1. Γρηγορίου Παλαμά, Θεοφάνης 19, εκδ. Π. Χρήστου, Γρηγορίου του Παλαμά, Συγγράμματα, τομ. 2, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 244-245.
2. Ιω. 7,17.
3. Ψαλμ. 33,9.
4. Ματθ. 11,29.
5. Ο Γέροντας Σωφρόνιος παρατηρεί: «Μπορούμε να πούμε ότι η σύγχρονη επιστήμη καταδίκασε τον εαυτό της σε φυλάκιση: να μην κινηθεί πέρα από εκείνο το όριο, πίσω από το οποίο δεν εφαρμόζεται, υλικά εκλαμβανόμενη, η εμπειρική μέθοδος». Το μυστήριο της χριστιανικής ζωής, Έσσεξ Αγγλίας 22011, σ. 218.
6. «Πόσοι γαρ στάδιοι γης η θαλάσσης, και πόσοι κινούνται των αστέρων, και πόσον έτερος του ετέρου προέχει τω τάχει, εάν μη ειδώμεν την εν τούτοις αλήθειαν, ουδέν ημίν εμποδίσει προς το επιτυχείν της εν επαγγελία μακαριότητος». Μ. Βασιλείου, Εις Ψαλμόν 14, PG 29,256.
7. Αποκ. 1,8.
8. Αρχιμ. Σωφρονίου, ο.π., σ. 124.
9. Μαξίμου Ομολογητού, Κεφάλαια περί αγάπης 4,45, PG 90,1057C.
10. Βλ. Αρχιμ. Σωφρονίου (Σαχάρωφ), Ο άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης, Ο Έσσεξ Αγγλίας 102003, σ.151.
11. Βλ. Ξενοφώντος, Απομνημονεύματα 1,1,11-12.
12. Αναλυτικά για το θέμα αυτό βλέπε στο έργο του K. Popper, The Logic of Scientific Discovery, Routledge, London- New York 2002, σ.17-21 και 57-73.
13. Βλ. Αριστοτέλους, Ηθικά Νικομάχεια VI,2,1139a 7-8· Φυσικά Δ,12, 221b – 222 a 9.
14. Βλ. Ιω.10,50.
15. Α' Πέτρ. 3,24.
16. Γ. Παύλου, Νόστος ασύμμετρος προσώπου, τομ.1, Αθήνα 1994,

σ. 59.

17. Π. Παναγιωτόπουλου, Φυσικές επιστήμες και θεολογία, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 55.

18. Α' Κορ. 15,14.

19. Βλ. Ιω. 8,31-32· 12,50.

20. Βλ. π.χ. Ματθ. 5,46.

21. Ματθ. 5,8.

22. Βλ. Συμεών Νέου Θεολόγου, Ηθικά 5,106-125, εκδ. J. Darrouzès, «Sources Chrétiennes», τομ. 129, σ. 86-88.

! Ο Γεώργιος Ι. Μαντζαρίδης είναι ομότιμος καθηγητής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Το παρόν άρθρο υπήρξε εισήγηση σε Ημερίδα Θεολόγων καθηγητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Μαγνησίας στον Βόλο στις 12 Μαρτίου 2012 και δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στην Πεμπτουσία.

Πηγή: Ιδεότοπος, ideotopos.gr

Φωτό: wikipaintings.org